

Η ΠΟΙΝΙΚΗ ΕΠΙΣΤΗΜΗ ΜΠΡΟΣΤΑ ΣΤΗΝ ΠΡΟΚΛΗΣΗ ΤΗΣ ΕΝΟΠΟΙΗΜΕΝΗΣ ΕΥΡΩΠΗΣ*

Στέργιος Αλεξιάδης

Καθηγητής Εγκληματολογίας στη Νομική Σχολή
του Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης

Εξετάζονται οι σχέσεις (σύγκρουσης, συνδρομής) που αναπτύσσονται ανάμεσα στους κανόνες του κοινοτικού δικαίου και στους κανόνες του ελληνικού ποινικού δικαίου. Αναφέρονται οι φάσεις νομοθετικής εξέλιξης και επιχειρείται να απαντηθούν ορισμένα ερωτήματα που αφορούν την τύχη, τη θέση και τη μορφή του (ελληνικού;) ποινικού δικαίου μέσα στην πολιτικά ενωμένη Ευρώπη, με την επισήμανση των πιθανών κοινών χαρακτηριστικών, των διαφοροποιήσεων και των αξιολογικών μεταβολών.

1. Η προσεκτική ανάγνωση του θέματος του σημερινού συνεδρίου θέτει, νομίζω, δύο ζητήματα προς συζήτηση: ποιά θα είναι η τύχη και ενδεχόμενα η μορφή της ποινικής επιστήμης στην ενοποιημένη Ευρώπη και ποιος ο δικός μας ρόλος, ο ρόλος των σημερινών νομικών, απέναντι στις μελλούμενες εξελίξεις στον εيناίο ευρωπαϊκό χώρο.

Η οποιαδήποτε τοποθέτηση απέναντι στα ζητήματα αυτά προϋποθέτει ουσιαστικά μια πρόβλεψη για τη μελλοντική διαμόρφωση των σχέσεων ανάμεσα στο κοινοτικό δίκαιο και στο ελληνικό ποινικό δίκαιο. Δεδομένου δε ότι κάθε πρόβλεψη για να έχει πιθανότητες επιτυχίας επιβάλλει, αφενός διάγνωση της εξέλιξης κατά το παρελθόν αφετέρου διαπίστωση της σημερινής διαμόρφωσης του θέματος που ενδιαφέρει, θα επιχειρήσω πρώτα μια σκιαγράφησή του στην έκταση που επιτρέπει ο χρόνος που μου διατίθεται. Θα αποφύγω, εισαγωγές, επεξηγήσεις, διευκρινίσεις, οι οποίες θα έπρεπε να γίνουν από άλλους ομιλητές.

Οι σχέσεις που αναπτύσσονται ανάμεσα στους κανόνες του κοινοτικού δικαίου και στους κανόνες του ελληνικού ποινικού δικαίου, εμφανίζονται κυρίως με τις μορφές της αδιαφορίας, της ανοχής, της σύγκρουσης και της συνδρομής μεταξύ τους. Αυτές που ενδιαφέρουν εδώ είναι οι δύο τελευταίες μορφές, δηλαδή της σύγκρουσης και της συνδρομής, που αποτελούν τα αντικείμενα ανάπτυξης στις δύο επόμενες ενότητες.

2. Οι σχέσεις σύγκρουσης ανάμεσα στους κανόνες του κοινοτικού

* Το κείμενο αυτό αποδίδει εισήγηση στο Συνέδριο του Συλλόγου Φοιτητών Νομικής Α.Π.Θ. με θέμα: "Η Νομική Επιστήμη ενόψει της προκλήσεως της ενοποιημένης Ευρώπης" (Θεσσαλονίκη, 13-14 Μαρτίου 1992). Ορισμένες από τις διαπιστώσεις που περιλαμβάνονται σ' αυτό στηρίζονται στα πορίσματα έρευνας του συγγραφέα για τον ρόλο των ποινικών κυρώσεων για παραβιάσεις του κοινοτικού δικαίου, στο πλαίσιο ευρύτερης έρευνας του Κέντρου Διεθνούς και Ευρωπαϊκού Οικονομικού Δικαίου με θέμα: "Οι κυρώσεις της Ελληνικής έννομης τάξης για παραβιάσεις του Κοινοτικού Δικαίου" (αδημ.).

δικαίου και στους κανόνες του ελληνικού ποινικού δικαίου αναπτύσσονται προς δύο κατευθύνσεις:

α) Πρώτη κατεύθυνση: Ενώ υπάρχει ποινικός κανόνας που τιμωρεί συγκεκριμένη συμπεριφορά αλλοδαπού, ακολουθεί κοινοτικός κανόνας που επιτρέπει (: επιβάλλει στα κράτη μέλη της Ευρωπαϊκής Κοινότητας να καταστήσουν νόμιμη) για τους υπηκόους των κρατών μελών την ίδια συμπεριφορά.

β) Δεύτερη κατεύθυνση: Ενώ υπάρχει κοινοτικός κανόνας που επιτρέπει συγκεκριμένη συμπεριφορά για τους υπηκόους των κρατών μελών της Ευρωπαϊκής Κοινότητας, ακολουθεί ποινικός κανόνας που απαγορεύει γενικά με απειλή ποινής την ίδια συμπεριφορά για τους αλλοδαπούς.

Και στις δύο αυτές περιπτώσεις το ουσιαστικό πρόβλημα είναι το ίδιο: ποιος από τους δύο κανόνες θα επικρατήσει και γιατί;

ι) Στην πρώτη περίπτωση το πρόβλημα εμφανίζεται μάλλον απλό. Ο κοινοτικός κανόνας που ακολουθεί καθιστά την πράξη μη άδικη όταν τελείται από υπήκοο κράτους μέλους της Ευρωπαϊκής Κοινότητας· κατ' εφαρμογή, συνεπώς, του άρθρου 20 Ποιν.Κ. αποκλείεται ο άδικος χαρακτήρας της συγκεκριμένης πράξης, άρα δεν πληρούται η αντικειμενική υπόσταση του συγκεκριμένου εγκλήματος και για το λόγο αυτό ο κατηγορούμενος κηρύσσεται αθώος και απαλλάσσεται της κατηγορίας που του αποδόθηκε. Ο ποινικός κανόνας εξακολουθεί ανεπηρέαστος (από τον κοινοτικό κανόνα) για τους αλλοδαπούς υπηκόους των κρατών μελών της Ευρωπαϊκής Κοινότητας.

ii) Η δεύτερη περίπτωση απασχόλησε την νομολογία. Με το πρόβλημα είχε την ευκαιρία να ασχοληθεί το Πλημμελειοδικείο Σύρου (ΠληΣύρου 109/88, ΠοινΧρον Μ', 1990, σ. 115), το οποίο όμως απέφυγε να απαντήσει στο πρόβλημα, απαλλάσσοντας τον κατηγορούμενο στην ουσία. (Πιο τολμηρή η εισαγγελική αγόρευση το επιχείρησε προτείνοντας σωστή λύση, δηλ. επικράτηση του κοινοτικού κανόνα, αλλά με αιτιολογία στην οποία μπορούν να διατυπωθούν επιφυλάξεις). Η επίκληση του άρθρου 28 του Συντάγματος είναι, νομίζω, αναγκαία για τη στήριξη της ορθής λύσης, που βρίσκεται στην επικράτηση -μόνο για τους υπηκόους των κρατών μελών της Ευρωπαϊκής Κοινότητας- του κοινοτικού κανόνα.

3. Σχέσεις συνδρομής μεταξύ των κανόνων του κοινοτικού δικαίου και των κανόνων του εθνικού δικαίου είναι μονόδρομες: εμφανίζονται μόνο με τη μορφή της προσφυγής σε ποινικές κυρώσεις για την εξασφάλιση της εφαρμογής των κοινοτικών κανόνων. Τούτο σημαίνει, βέβαια, την ποινικοποίηση των αντίστοιχων παραβάσεων.

Στή συνέχεια θα εξετασθούν αφενός η νομοθετική εξέλιξη όπως αυτή εκδηλώθηκε κατά την περίοδο 1979-1991 και αφετέρου ο επιστημονικός χώρος στον οποίο κινήθηκε.

α) Αφετηρία της πορείας προς την ποινικοποίηση των παραβάσεων των κοινοτικών κανόνων αποτέλεσε το άρθρ. 5 ΣυνθΕΟΚ, κατά το οποίο τα κράτη μέλη αναλάμβαναν την υποχρέωση να θεσπίζουν τα μέτρα εκείνα τα οποία κρίνονται κατάλληλα για την τήρηση των επιταγών των κοινοτικών κανόνων, κατά την προσαρμογή προς αυτούς της εθνικής νομοθεσίας. Όταν λοιπόν ψηφίστηκε ο ν. 945 της 10/27.7.1979 "περί κυρώσεως της Συνθήκης Προσχωρήσεως της Ελλάδος εις την Ε.Ο.Κ. και την Ε.Κ.Α.Ε. κλπ", επιδιώκοντας ο Έλληνας νομοθέτης να δημιουργήσει έναν ευέλικτο και ευκίνητο μηχανισμό προσαρμογής του ελληνικού προς το κοινοτικό δίκαιο έκανε χρήση της δυνατότητας που παρέχει το άρθρ. 43 παρ. 2 του Συντάγματος, και το άρθρο 2 (του ν. 945/1979) χορήγησε σχετική νομοθετική εξουσιοδότηση (ν. 945/1979, άρθρ. 2: "Δια Προεδρικών Διαταγμάτων, εκδιδόμενων κατά πρότασιν των αρμοδίων Υπουργών, μέχρι τέλους Δεκεμβρίου 1981, δύναται νά ρυθμίζονται δια της εφαρμογής των υπό των οργάνων των... Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων εκδοθεισών ήδη ως και των μέχρι της κατά το προηγούμενον άρθρον προσχωρήσεως της Ελλάδος εις τας Ευρωπαϊκάς Κοινότητας εκδοθησομένων πράξεων, καθώς και η προσαρμογή εις ταύτας της κειμένης νομοθεσίας, συμφώνως προς τις γενικές αρχές και το Πνεύμα του Κοινοτικού Δικαίου..."). Όπως γίνεται φανερό από το κείμενο που προηγήθηκε, η νομοθετική εξουσιοδότηση δεν έφθανε μέχρι τη λήψη και ποινικών μέτρων. Δεν άργησε ωστόσο η ψήφιση του ν. 1338 της 17/17.3.1983 "περί εφαρμογής του Κοινοτικού δικαίου", (όπως τροποποιήθηκε αργότερα) στην παρ. 5 άρθρ. 1 του οποίου ορίζεται ότι "Με τις κανονιστικές πράξεις που προβλέπονται στις παραγράφους 1 και 2 του παρόντος, μπορεί να θεσπίζεται το αξιοποίηση των σχετικών παραβάσεων με βαθμό πλημμελήματος στα πλαίσια του Ποινικού Κώδικα, εφόσον τούτο είναι αναγκαίο για την αποτελεσματική εφαρμογή των πράξεων των κοινοτικών οργάνων και η συγκεκριμένη παράβαση δεν συνιστά ποινικό αδίκημα κατά την κείμενη ελληνική νομοθεσία". Οι τομείς της νομοθετικής εξουσιοδότησης (και θέσπισης αξιοποιήσιμου) περιγράφονται στο άρθρο 2 ν. 1338/1983, ενώ το άρθρ. 3 παρ. 3 του ίδιου νόμου καθορίζει την ισχύ της νομοθετικής εξουσιοδότησης μέχρι της 31.12.1985 (ακολούθησε παράτασή της μέχρι της 31.12.1987 με το άρθρ.4 παρ. 2 ν. 1440/1984 και ύστερα μέχρι 31.12.1992 με το άρθρ. 7 ν. 1775/1985). Με βάση τις πιο πάνω εξουσιοδοτήσεις εκδόθηκε ένας αριθμός κανονιστικών πράξεων προσαρμογής της ελληνικής νομοθεσίας προς το κοινοτικό δίκαιο, οι οποίες περιλαμβάνουν στο τέλος τους διάταξη με ποινικές κυρώσεις.

Παράλληλα, ωστόσο, προς τις εν λόγω ποινικοποιήσεις με κανονιστικές πράξεις κατά νομοθετική εξουσιοδότηση, από το 1986 άρχισε η ψήφιση και τυπικών νόμων, οι οποίοι στοχεύουν στην αναμόρφωση της ελληνικής νομοθεσίας σε τομείς που ενδιαφέρουν τις κοινοτικές σχέσεις

και έτσι περιέχουν κατ' ανάγκη και προσαρμογή του ελληνικού προς το κοινοτικό δίκαιο, με πρόβλεψη ποινικών κυρώσεων.

Ανακεφαλαιώνοντας την κατά τα προηγούμενα νομοθετική εξέλιξη θα μπορούσαμε να ξεχωρίσουμε σ' αυτήν τρεις φάσεις

i. Η πρώτη φάση περιλαμβάνει την περίοδο από 1979 μέχρι 1983 και μπορεί να χαρακτηριστεί λευκή, διότι ελλείπει νομοθετικής εξουσιοδότησης τα δημοσιευμένα και προσαρμοστικά νομοθετήματα δεν περιλαμβάνουν διατάξεις με ποινικές κυρώσεις (ελάχιστα που εκδόθηκαν χωρίς νομοθετική εξουσιοδότηση προφανώς πάσχουν από άποψη νομιμότητας).

ii. Η δεύτερη φάση που αρχίζει το 1983 περιλαμβάνει τις κανονιστικές πράξεις (Προεδρικά διατάγματα - Υπουργικές αποφάσεις), που εκδόθηκαν και ενδεχόμενα συνεχίζουν να εκδίδονται (χρονικό όριο: 31.12.1992) κατά τη νομοθετική εξουσιοδότηση του ν. 1338/1983. Τα εν λόγω προσαρμοστικά νομοθετήματα, που θα μπορούσαν να χαρακτηριστούν πρώτης γενιάς, έχουν στόχο την προσαρμογή του ελληνικού προς το κοινοτικό δίκαιο και απειλούν ποινικές κυρώσεις κατά των παραβατών των ορισμών τους. (Ως το τέλος του 1991 πλησίαζαν τα σαράντα).

iii. Η τρίτη φάση αρχίζει το 1986 και περιλαμβάνει τυπικούς νόμους, που εκδόθηκαν με στόχο την αναμόρφωση και τον εκσυγχρονισμό της συναφούς νομοθεσίας, ενδεχόμενα ήδη προσαρμοσμένης -σε μικρότερη ή σε μεγαλύτερη έκταση- στο κοινοτικό δίκαιο, και περιέχουν επίσης ποινικές διατάξεις. Θα μπορούσαν να χαρακτηριστούν δεύτερης γενιάς προσαρμοστικά νομοθετήματα, μεταξύ των οποίων ξεχωρίζουν οι ν. 1650/1986 για την προστασία του περιβάλλοντος, ν. 1806/1988 για χρηματιστήρια αξιών, ν. 1934/1991 για τον αθέμιτο ανταγωνισμό, ο πρόσφατος ν. 1961/1991 για την προστασία του καταναλωτή. Στα εν λόγω νομοθετήματα ενίοτε περιλαμβάνεται η νομοθετική εξουσιοδότηση για τα θέματα του συγκεκριμένου τομέα στον οποίο αναφέρονται (ενόψει και της λήξης της εξουσιοδότησης του ν. 1338/83).

β) Ο προσδιορισμός του επιστημονικού χώρου στον οποίο τοποθετούνται οι πιο πάνω νομοθετικές ρυθμίσεις δεν εμφανίζει δυσχέρειες. Δεδομένου ότι όλα τα συναφή προσαρμοστικά νομοθετήματα περιλαμβάνουν στο τέλος τις διατάξεις με ποινικές κυρώσεις, μπορούμε να τα εντάξουμε στο ποινικό δίκαιο των ειδικών ποινικών νόμων. Λαμβάνοντας μάλιστα υπόψη το αντικείμενο των ρυθμίσεων τους, μπορούμε επίσης χωρίς δογματικά ή άλλα προβλήματα να τα εντάξουμε στον κλάδο του οικονομικού ποινικού δικαίου. (Στο ζήτημα της ύπαρξης κοινοτικού παράγωγου ποινικού δικαίου, με κριτήριο την πηγή προέλευσής του, ή εθνικού κοινοτικού δικαίου λόγω του αντικειμένου των ρυθμίσεών του, γίνεται αναφορά πιο κάτω).

Από νομοτεχνική άποψη τα νομοθετήματα για τα οποία γίνεται λόγος εμφανίζονται, είτε ως πλήρεις ειδικοί ποινικοί νόμοι (δηλ. με προσδιο-

ρισμό της αντικειμενικής υπόστασης και των απειλούμενων ποινικών κυρώσεων στο κείμενό τους), είτε ως λευκοί ειδικοί ποινικοί νόμοι (δηλ. με προσδιορισμό στο κείμενό τους της αντικειμενικής υπόστασης των συναφών εγκλημάτων και παραπομπή για τον προσδιορισμό των ποινικών κυρώσεων σε άλλους λιγότερο ή περισσότερο σχετικούς νόμους). Αυτή η επιλογή του Έλληνα νομοθέτη εμφανίζει αναμφισβήτητα πλεονεκτήματα, όπως η ευελιξία και η ταχύτητα της (ποινικής) ρύθμισης, ταυτόχρονα όμως παρουσιάζει μειονεκτήματα που είναι σοβαρότερα, όπως:

i) η έλλειψη κοινοβουλευτικού ελέγχου (όταν η προσαρμογή γίνεται με κανονιστικές πράξεις, δηλ. προεδρικά διατάγματα ή υπουργικές αποφάσεις)·

ii) τα κοινά και συνήθη μειονεκτήματα των ειδικών ποινικών νόμων που είναι κυρίως η έλλειψη εναρμόνισης (δεδομένου ότι προέρχονται από διάφορα Υπουργεία χωρίς παρέμβαση του Υπουργείου Δικαιοσύνης), οι αλληλοπρόσφαλλες ρυθμίσεις (λ.χ. παραπομπές για τον προσδιορισμό των ποινικών κυρώσεων σε προπολεμικά νομοθετήματα, που με τη σειρά τους παραπέμπουν σε άρθρα του Ποινικού Νόμου του 1836 (!) και υποχρεώνουν σε άσκοπες ταλαιπωρές συζητήσεις μέσα από τις μεταβατικές διατάξεις του Ποινικού Κώδικα), δείχνουν άγνοια του ίδιου του κοινοτικού δικαίου (όπως ο ν. 1346/1983 που λίγες μόνο μέρες μετά αγνόησε ο ν. 1338/1983 για την προσαρμογή του ελληνικού στο κοινοτικό δίκαιο) κ.ά.

Στα παραπάνω πρέπει να προστεθεί και ο παραμερισμός για μια ακόμη φορά, τώρα την πιο ακατάλληλη, του προβλήματος της ποινικής ευθύνης των νομικών προσώπων.

4. Όπως διαμορφώνεται η εξέλιξη των σχέσεων ανάμεσα στους κανόνες του κοινοτικού δικαίου και στους κανόνες του αντίστοιχου (κατά τομείς) ελληνικού ποινικού δικαίου, γεννιώνται πραγματικά ορισμένα ερωτηματικά γύρω από την τύχη, τη θέση και τη μορφή του (ελληνικού;) ποινικού δικαίου με την πολιτική ενοποίηση της Ευρώπης.

– Θα διαμορφωθεί άραγε ένα Κοινοτικό (Παράγωγο) Ποινικό Δίκαιο (δηλ. Ποινικό Δίκαιο με πηγή θέσπισης την Ευρωπαϊκή Κοινότητα);

– Θα επιβιώσει άραγε ένα Εθνικό Ποινικό Κοινοτικό Δίκαιο (δηλ. Εθνικό Ποινικό Δίκαιο με αντικείμενο ρύθμισης τις κοινοτικές σχέσεις);

– Θα διαμορφωθούν ίσως δύο παράλληλοι κλάδοι Ποινικού Δικαίου, ένας Κοινοτικός (για τις κοινοτικές σχέσεις) και ένας Εθνικός κλάδος (για τις λοιπές κοινωνικές σχέσεις);

Είναι μάλλον φανερό, ότι τα ερωτήματα αυτά είναι ψευτοερωτήματα. Το Ποινικό Δίκαιο αποτελεί εκδήλωση της πολιτικής εξουσίας, την οποία και προϋποθέτει. Η μορφή, συνεπώς, του Ποινικού Δικαίου, μετά την πολιτική ενοποίηση της Ευρώπης, θα εξαρτηθεί από το κέντρο της πολιτικής εξουσίας, το οποίο μπορεί να μονοπωλήσει τη δυνατότητα προσφυγής σε ποινικές κυρώσεις ή ίσως να εκχωρήσει ένα μέρος της. Αυτό

το τελευταίο εμφανίζεται πιθανό σε εκείνες τις κοινωνικές σχέσεις, οι οποίες δεν συνδέονται άμεσα με τα κοινοτικά ενδιαφέροντα και στις οποίες είναι έντονος ο εθνικός χαρακτήρας των προβλεπόμενων ρυθμίσεων (όπως λ.χ. είναι τα εγκλήματα κατά της τιμής, κατά της οικογένειας, κατά του γάμου κ.ά.ό.).

Όποια, πάντως, και αν είναι η μορφή του ποινικού δικαίου ή των ποινικών δικαίων της ενοποιημένης Ευρώπης, αυτό που εμφανίζεται μάλλον βέβαιο είναι, ότι ήδη από τώρα διαφαίνονται κοινά χαρακτηριστικά, διαφοροποιήσεις και αξιολογικές μεταβολές. Ειδικότερα, θα πρέπει να αναφέρονται:

α. Κοινά χαρακτηριστικά, όπως: ι) η προστασία των ανθρωπίνων δικαιωμάτων (των οποίων ο σεβασμός έχει ήδη διακηρυχθεί ότι αποτελεί αναπόσπαστο τμήμα των γενικών αρχών του κοινοτικού δικαίου: Δ.Ε.Κ. 11/70/17.12.1970, *Handelsgesellschaft*).

ii) η ομοιομορφία των ποινικών μέτρων, ιδιαίτερα στους τομείς του κοινοτικού ενδιαφέροντος (στις κατευθυντήριες γραμμές και στα πλαίσια που ήδη ορίζουν οι Συστάσεις της Επιτροπής Υπουργών του Συμβουλίου της Ευρώπης).

iii) η ομοιομορφία των ποινικών διαδικασιών (όπως επίσης διαγράφουν οι συναφείς Συστάσεις της ίδιας Επιτροπής Υπουργών, οι Ευρωπαϊκές Συμβάσεις ή άλλα αποδεκτά στον Ευρωπαϊκό χώρο διεθνή κείμενα, όπως π.χ. οι Κανόνες του Πεκίνου για τη Δικαιοσύνη των Ανηλίκων).

β. Διαφοροποιήσεις τόσο προς την αντικειμενική υπόσταση όσο και ως προς τις ποινές κατιδίαν εγκλημάτων, τα οποία συνάπτονται προς διαφορετικές κατά εθνική κοινότητα πολιτιστικές, θρησκευτικές, λαογραφικές παραδόσεις, αντιλήψεις, ήθη κλπ (όπως είναι τα εγκλήματα κατά της τιμής, περί τον γάμο, κατά της οικογένειας, της γενετήσιας ελευθερίας κ.ά., στα οποία η έννοια, το περιεχόμενο και η εκτίμηση των αντίστοιχων αγαθών διαφέρουν κατά εθνική, θρησκευτική κλπ κοινότητα).

γ. Αξιολογικές μεταβολές στην εκτίμηση των εννόμων αγαθών, οι οποίες θα επιφέρουν ανακατατάξεις τούτων. Εναντι των ατομικών εννόμων αγαθών (π.χ. σωματική ακεραιότητα και ατομική υγεία, ατομική ιδιοκτησία, ιδιωτική περιουσία κ.ά.ό.) θα προωθηθούν συλλογικά αγαθά και κοινά συμφέροντα (π.χ. η δημόσια υγεία, το περιβάλλον, η προστασία του καταναλωτή, η προστασία από αθέμιτο ανταγωνισμό κ.ά.ό.). Οι εν λόγω ανακατατάξεις θα επηρεάσουν ανάλογα τον τρόπο αντιμετώπισης (από ουσιαστική και από δικονομική άποψη) των αντίστοιχων εγκλημάτων.

Αν, κ. Πρόεδρε, πίσω από το θέμα του σημερινού Συνεδρίου κρύβεται και το ερώτημα, τι κάνουμε εμείς ενόψει της πρόκλησης της πολιτικά ενοποιημένης Ευρώπης και των όσων μας επιφυλάσσει στο χώρο της Ποινικής Επιστήμης, θα έλεγα ότι καλό θα είναι να αφήσουμε τις προβλέψεις για το μέλλον, τουλάχιστον πέραν του μέτρου που είναι ανα-

γκαίο για την κατάλληλη προετοιμασία μας γι' αυτό. Και μια τέτοια προετοιμασία επιβάλλει ένα καλύτερο παρόν στη δικαιοσύνη μας κι ένα καλύτεριο παρόν στη νομική παιδεία μας. Η σημερινή εκδήλωση του Συλλόγου των φοιτητών της Νομικής Σχολής του Α.Π.Θ. αποτελεί ήδη ένα βήμα προς αυτό το στόχο.